

ként határozták el, hogy e hálaiünnep örök időkre maradékról-maradékra fenntartassék. A nép volt, mely az egyház szolgálait, — kik vonakodtak a nap megáldásában részt venni — csaknem erővel szorította rá“.

Orbán még a Bach-korszakban járt Alsórákoson. Akkor szentháromság vasárnapját követő hétfőn tartották a fogadalmi ünnepet. Később *mívesnapról* (hétköznapról) áttették az előtte való vasárnapra, v. i. *kicsi pünközsd* vasárnapjára, ahogy a székelyek nevezik régi nevén szentháromság vasárnapját.

(Kalocsa.)

Timár Kálmán.

NÉPNYELV, NÉPHAGYOMÁNY.

A népi felirat-költészetről.

A népi felirat-költészetből a Folklore Fellows Tájékoztatója csak a verses sírfeliratokat említi (Ethn. 23:203.), a Magyar Néprajzi Társaság 1927-es gyűjtőíve azonban már a kulacs-, ház-, kapu- és kocsmafeliratokra, sőt a nevető-fejfa-költészetre s a feliratok mondai magyarázataira is felhívja a figyelmet. (Ethn. 38:272.) A Nevető-fejfák-ról írt dolgozatomban (NNy. 2:194.) pedig rámutattam, hogy azok az adatok, amelyeket az eddigi közlések sírfeliratokként jegyeztek fel, nem mind fejfaversek, hanem sok köztük az elhalálozás helyén felállított emlékfára, vagy a temető kapujára vésett felirat. Mindezek kétségtelenné teszik, hogy a népnek külön felirat-költészete is van, s ennek különböző fajtái, ezeknek pedig ismét különböző típusai.

Az eddigi közlések szerint a kapu- és házfeliratok csak a Székelyföldön szokásosak.

Az előbbieket általában az arrajárókhoz, a belépőkhöz szólnak. Leggyakoribb fajtájuk ez a bibliai mondás:

Zörgessetek és megnyittatik,
kérjetelek és megadatik,¹

avagy ennek párja:

Vándor, a kiskapu nem akar kizárni,
csak azt mutatja, merre kell bejárni.²

Igen sok kapu-felirat pedig azt hirdeti, amit egy szovátaí adat ilyen lakonikus rövidséggel fejez ki:

Igaz be, hamis ki.³

Igen elterjedtek aztán ennek a típusnak változatai is:

Áldás a békjövőknek,
békesség a kimenőknek.⁴

1 Benedek: A magyar nép múltja és jelene 2: 23. — 2 Szováta, Erdély népei 3: 31. — 3 U. o., Orbán: Székelyföld leírása 1: 18. Benedek 2: 18., 22. Csehély: Udvarhelym. népies műiparáról 16. Malonyai: A magyar nép művészete 2: 132. — 4 Benedek 2: 22., 23. Vas. Ujs. 1876: 774. Orbán 1: 18. Erdély 13: 175., 1897: 11. Erdély népei 3: 31. Csehély 16. Hankó: Székelyföld 69. Székely Lapok 1904: 84. Malonyai 2: 132.

A házfeliratok között pedig a legegyszerűbbek azok, amelyek csak a ház építőjének vagy megújítójának és feleségének nevét, s az elkészülés évszámát tartalmazzák: 'Király Márton építette Gyerkó Margitval 1819,'¹ még pedig, mert: 'szolgálatjából, v. munkájával kereste.'² Sokszor e négyes alapadatot ilyen kifejezésekkel vezetik be vagy toldják meg: 'az Úrnak nevében, Isten áldásával, legyen áldott az Úr neve, áldassék az Úrnak szent neve, dicsőség Istennek érte, aki segít mindenkibe.'³ Ez a vallásos érzés jellemzi a székely házfeliratok legnagyobb részét. Áldást kérnek Istentől:

E földön, míg élünk, adj jó egészséget,
felebarátunk közt való egyességet,
minden hived közt lelki csendességet,
jó hírrel és névvel áldj meg Úram minket.⁴

Reá bízzák magukat, mert:

A mi sorsunk, minden az Istenen áll,
nála minden jó szív vigasztalást talál,⁵

hiszen:

Az Úr aláz és magasztal,
megszomorít és vigasztal.⁷

Ezért gyakori az imádságra és munkára való intés:

Dicsérd Istent s imádkozzál,
így lesz áldás a háznál,⁸

meg a mulandóságra való figyelmeztetés:

Ez a ház a földi, romlandó,
az ember elmulandó,⁹

vagy így:

Nekem első házam a bölcső deszkája,
a második pedig ezen háznak fája,
a harmadik pedig koporsóm deszkája,⁹

sokszor ezzel a hozzátoldással:

Mi haszna, házat hogy kőből építettem,
más költözik belé ma holnap helyettem.¹⁰

1 Barcaufalu, Brassó 1892: 202., Tatrang, Csernátufalu, u. o. 54., 205. Pürkerec, Nyr. 39: 190.
— 2 Bácsfalu, Türkös, Brassó 1892: 202., 205. — 3 Uo. 202., 205., 206., 210., 211. Nyr. 39: 190. Benedek 2: 23., 24. — 4 Apáca, Brassó 1892: 202., v. ö. még Csernátufalu, uo. 205. Siklód, Népr. Ért. 12: 114. — 5 Apáca, Bácsfalu, Türkös, Brassó 1892: 202., 205. Benedek 2: 22. — 6 Benedek 2: 24., v. ö. még Brassó 1892: 210. — 7 Tatrang, Türkös, Zajzon, Brassó 1892: 54., 205., 210., 214. Benedek 2: 22. — 8 Csernátufalu, Zajzon, Brassó 1892: 202., 206., 211., latinul is: Ora et labora, dat tibi omnia bona. Bácsfalu, Brassó 1892: 202. — 9 Apáca, Brassó 1892: 202., v. ö. még Barcaufalu, Csernátufalu, uo. 202., 206. Szováta, Erdély népei 3: 31. Kulacs-feliraton is: Szeged, Népr. Ért. 13: 201. — 10 Zajzon, Brassó 1892: 210. Uzon, Ethn. 11: 105. Kanyaró Ferenc szerint Gyöngyössy János új-tordai pap írta 1784-ben, Benedek 2: 23., 24. Kulacs-feliraton is: Szeged, Népr. Ért. 13: 201.

S e feliratok között . . . kedélyesen rimelők is láthatók, írja Orbán.¹ Néha ez a humor akaratlan, a népi gondolkodás naiv fogalmazásának, mondatkötésének eredménye:

Zajzoni kis eklézsia
építtette, mert iskola;
itt sok gyermekek tanulnak,
Úrnak dicséretet mondanak.
Aki ebben segíthetett,
az a mennyben nyerjen kincset.²

Olykor tréfás fenyegetőzés a tartalma:

Ki bé akar jönni, békés szívvel legyen,
és nagy botja legyen,
mert ha lopni akar, én még utólérem.³

De a tudatosan tréfás ház-feliratoknak is nem egy példájára akadunk. A renoválást pl. úgy örökölték meg, hogy az eredeti felirat alá odafestik:

Mit nézed, te bolond?
nem látod, hogy újítás!⁴

Az idők járását jellemzi ez a felírás:

100y Á-1 A > i-á∞ M o s- 15

A legényül építkező meg ilyesmit írat kapujára:

Édes rózsám, ha itt jársz,
engem tán szivedbe zársz;
én is, mikor arra járok,
véled szívből diskurálok.⁶

Csak egy lépés most már és megszületik a 'nevető' kapu- és ház-felirat-költészet: kapu- és ház-felirat, amelyet több helyhez kötnek, de amelyet mégis senki sem látott. Egyelőre kevés adatunk van, hiszen nem volt felhíva rá a figyelem. Az eddigi adatok szerint legáltalánosabb típusa az efféle:

Épült Héthben,
1777-ben,
Héthy Tamás
idejében.⁷

A második típus egy fokkal még tovább megy, nemcsak azt mondja meg, hogy hol épült, hanem azt is, hogy hol nem. Ilyen pl. a dömölki templom felirata:

Épült hellben,
s nem Kiscellben.⁸

A harmadik típus az építés anyagának megszerzésére vonatkozik:

Épité Kéry Pál de eadem,
a restoráció utáni tavaszon.⁹

Vagy a dicsekvés a felirat alapja:

Ezt a házat építette Fazekas András,
itt helyben,
a saját erdejéből hozott fából.¹⁰

1 Orbán 1:18. — 2 Brassó 1892:211. — 3 Benedek 2:22. — 4 Brassó 1892:202. — 5 Uo. — 6 Malonyai 1:35. — 7 Gömör vm. mon. 166. Pestí Hírlap 1928. aug. 5. mell. 7., v. ö. még 'helyhen' hozzáttétellel: a kisigmándi templomról, Jókai: A magyar nép élce 194., a versegyházi templomról, Nyr. 31:280., a gebei templomról, Dalmi Erdélyi: Régi magyar sírfeliratok és vidám históriák 110., a bőrvélyi és tordai hidról. — 8 Tapolca, MNy. 8:283. — 9 Mikszáth: Az igazi humoristák 11. — 10 Uo.

Az eddigi adatok szerint a legrégibb feliratos kulacs a törökkorból való és Somogy megyében, Göllén őrzik.¹ A kulacs-feliratok mind humorosak, s ezért sokkal több az ötlet- és gondolat-típus bennük, mint az előbbieken. A leggyakrabban előforduló sorok a következők:

Zöld butella az én nevem,
 mikor pálinka van bennem;
 ha pálinka nincsen bennem,
 akkor csak cserép a nevem.
 Aki iszik belőle,
 váljon egészségére. —
 Igyál, pajtás, szederlé,
 ettől nem bánt a köszvény. —
 Sose búsulj, légy víg,
 nem lesz mindig így. —
 Igyunk, pajtás, egy keveset,
 hadd oszoljon a kereset. —
 Igyunk ebből, kedves párom,
 majd keresünk még a nyáron. —
 Igyunk, aki angyala van,
 a bankónak nagy löge van. —
 Igyál ebből nagyot, hosszút,
 úgy sincs a jó lónak rossz út. —
 Szegény vagyok, semmim sincsen,
 ez a butykos minden kincsem;
 de ha eztet nyalogatom,
 elfeledem sok bánatom. —
 Ha eltévelyedik, szerelmes barátom,
 szolgáltatd kezemhez, mert igaz jószágom. —
 Aki e butellát ellopja,
 pattogjon a szeme, mint a kukorica. —
 Ki e butellának szorúl lopására,
 kívánom Istentől oly nagy uraságra,
 a koldusok között főkapitányságra,
 Pest és Buda között talyiga-húzásra.²

Külön típusú felirataik vannak a könyvalakú butykosoknak. Néha csak egy-egy jóízű ötlet: 'Jó könyv. Jó barátok kézikönyve. Unalom- és gondúzó naptár. Ügyes-bajos emberek könyve. Nemzeti zsebszótár. Legújabb álommagyarázó könyv. Daloskönyv. Reggeli könyörgéses könyv.'³ Máskor e gondolatokon alapuló hosszabb versike:

E könyvben van a jó ének,
 szeretik ezt ifjak, vének;
 ha e könyvből fohászkodok,
 akkor mindig boldog vagyok.⁴

Hivatkoznak Nóéra, aki:

... mikor a bárkából kilépett,
 s a földre költözött,

kivette zsebéből a kis könyvét,
 úgy tisztelte és áldotta a megtartó Istenét.
 Rajta tehát, jó barátom, előtted a példa,
 itt van tele pálinkával ez a szép butella,
 áldjad te is Istenedet, amiért megtartott,
 és kedved megtartására engem teli adott.⁵

Dícsérik szent Dávidot, akinek:

..... az volt a legbölcsebb tette,
 mikor a zsoltárokat szerkesztette,
 mert szent Dávid idejében tudta már,
 hogy a legkedvesebb könyv lesz a zsoltár.⁶

Igen gyakoriak a Csokonai 'Csikóbőrös kulacs'-ának egyes sorai is.⁷ Néha meg egy-egy ismert népdal vagy ötletes népdalutánezat a felirat:

Hogyha bús vagy, fordulj hozzám,
 s csókold meg a számat,
 felvidítlak s elhagy akkor
 téged a búbánat;
 emlékezz meg akkor rólam,
 ki eztet csináltam,
 hisz tudhatod, megszomjaztam,
 míg ezt kitaláltam.⁸

Gyakoriak és ötletesek az asszonyesúfolók is:

Örömet mulatnak velem az asszonyok,
 ha nedvemtől ázhatik a torkok.
 Nézze szomszédasszony, de szép butellám van,
 ha tudná, hol vettem, mindjárt venne onnan;
 asszonynak alkalmas belőle szűrcsölni,
 ha rajta érzik is, könnyen tudja dugni,
 teszi a zsebibe vagy a csecsi közé.⁹

S ezzel elérkeztünk a pajzánabb kulacs-feliratok sorához:

Igyál, pajtás, én köszöntöm, nem más,
 van nékem egy borzas tyúkom,
 te 'tojózd meg', nem más.
 Adjon Isten eleget,
 a kulacsnak feneket,
 vénasszonynak nagy s...et,
 kiből ihatsz eleget.¹⁰

1 Bp. Hirl. 1886. aug. 22., több sora megvolt egy szalontai 'kulacson is, Ethn. 36:179. —
2 Szeged, Hódmezővásárhely, Debrecen, Népr. Ért. 13:200—206., Ecsedi: Jelentés Debrecen
Déri muzeumának 1929. évi működéséről 45—49. — 3 Uo. 54—57. — 4 Uo. 56. — 5 Uo. 53. —
6 Uo. 56. — 7 Népr. Ért. 13:204. — 8 Ecsedi 55. — 9 Népr. Ért. 13:202. — 10 Ecsedi 50.

A kocsma-feliratokra is igen kevés gondot fordítottak eddig gyűjtőink. Kár pedig, mert ha nem is tisztán népi eredetűek, de a népnek szólnak. Egy részük általában ivás-dícsérő:

Jó a pálinka reggel,
igynnk hát egy üveggel.¹
A borital szívet vidít,
Isten félelme üdvözt;
azért igyál bort s félj Istent,
úgy lehetsz víg, boldog és szent.²
Óbudán a ludak nem ittak, csak ettek,
és mi történt: egytől-egyig kidöglöttek.³

Az ivás-dícsérőkhöz csatlakoznak az ital-magasztalók:

Aki 60 évig az én borommal él,
az ilyen vendégem sok esztendőt megél.⁴
Térj be hozzám, barátom,
szomjas vagy, amint látom;
jó bort szűrök pénzedre,
váljék egészségedre.⁵
No komám, ha jót akarsz inni, ide gyere hát,
ilyen pálinkát, tudom, nem ivott öregapád.⁶

A kocsma-feliratok harmadik fajtája az ital jóságán kívül olcsóságára vonatkozik:

A beteg e házban azonnal meggyógyul,
vígán távozik el, ki idáig búsul;
ittén csak üveges orvosság kapható,
pilulának pusztán a zsemlye mondható;
akinek pénze van, az itten jót iszik,
mert olcsó italt mér a Grünberger Icik.⁷

Sok fajtájuk van a fizetésre való felszólításoknak is:

Mia pénzért, holnap ingyért.⁸
Bejött a liter, elment a hitel.⁹
Idd a sört hidegen, fizesd melegen.¹⁰

Külön feliratok figyelmeztetnek a záróra:

Ballagj haza, tiz az óra,
ilyenkor van itt záróra;

foroghat a világ veled,
becsületes a te neved.¹¹

Nem népi kitalálás ugyan, de útszéli kocsmán volt olvasható ez a felirat is: 'Jutányos ételek és petyegtetett kiszolgálat;' természetesen, hogy a 'petyegtetett' szó a p ü n k t l i c h fordítása akar lenni.^{12*}

1 Mikszáth 17. — 2 Magyar Hazai Vándor 1833: 53. — 3 Mikszáth 17. — 4 Uo. — 5 Aszófő, Szózat 1925. márc. 1. — 6 Dunaföldvár, Bp. Hirl. 1882. júl. 13. — 7 Szikszó, Dalmi 46. — 8 Mikszáth 9. — 9 Uo. 17. — 10 Kispereg, Somogyi: Arad m. monogr. 3: 359. — 11 Ethn. 36: 179. — 12 Mikszáth 16.

* Itt emlitem meg a cégfeliratokat is, amelyekből egy csokorralalót Mikszáth gyűjtött össze, de sajnos, valamennyi budapesti: Katharina Engl *divatnőkereskedés*. Singer Ferenc és Tsai nejének Wolf Marinak kereskedése. (Cégtáblán festett ló alatt.) Duska Mihály (ökör alatt) Duska Pál (legalul) baromorvos-testvérek. A falusi kupaktanács fogalmazása ez a cégfelirat: 'Özora nagyközség, mint erkölcsi testület kocsmája.'

Külön csoportot alkotnak a templom- és szentkép-feliratok. Legelterjedtebb a közös harangláb-típus: toronyra nem telvén sem az egyik, sem a másik felekezetnek, a közköltésen készült haranglábba ráírták, hogy a harangszó fele a lutheránusokat illeti.¹ Sok helyről ismerős azután ez a második fajta is: a faluvégi kápolna egy határigazítási per elvesztésével a karancsi határba került s akkor a bolykiak ezzel a felirattal próbáltak a bajon segíteni: 'Adatik tudtára mindenkinek, akit illet, hogy ezen érdemes szent Vendel ámbátor a karancsiakénak látszik lenni, nem az övék, hanem a-bolyki határt őrzi innen.'² A harmadik csoportba a szemrehányó szobor-feliratok tartoznak:

Istenre bízam házamat,
s a tűztől ment még sem maradt;
de most újra felépíttetém,
s szent Flóriánra bízam én:
ha újra tűzvész jönne rám,
te szégyened lesz, Flórián.³

1 Ebeck, Mikszáth 11. — 2 Uo. 13. — 3 Fokszabadi, Bp. Hirl. 1899. jan. 29.

Sok adat van a kupaktanácsi feliratokra. Egy részük útjelző: 'Ez az út vezet Kiskecskésre. Olvasni nem tudók az őrházban nyerhetnek felvilágosítást.' Másik csoportjuk tilalomfa. A kecskemétiak szerint pl. a kőrösi határban egy cölöpre rá van írva, hogy 'Itt vigyázni kell, mert ide már egyszer leütött a mennykő.'² A félegyházi vályoggödröket esős időben teljesen

ellepte a víz, hogy tehát baj ne legyen, a legmélyebb gödör szélére tilalomfát állítottak e felírással:

Ember, bele ne hajts itten,
mert nem jösz ki, csak döglötnen.³

A lágymányosi tó szélén is fel volt egykor egy táblára írva:
"A vízre lépni tilos."

1 Magyarország 1927. nov. 19. — 2 Szatmár vm. monogr. XV. l. — 3 Bp. Hir. 1894. okt. 14.

E feliratokon kívül régebben még más fajtákat is ismer-
tek. Így pl. adataink vannak a tükör-költészetre: a Kóburgok
szentantali kastélyában egy tükör keretén ez a felirat olvas-
ható:

Rántsd ez superlátot,
nézd, kit szemed lát ott:
ékes, deli, szép-e,
avagy szájátátott?¹

Aztán nem egészen érdektelen a régi házmester-költészet sem,
amely ma már csak régi lapjainkban nyomozható:

Ezen épületben vagyon egy holnapos
szoba kiadandó, amely bútorzatos;
igen csinos szoba, alkalmas nagyon,
s hozzá még mérsékelt, olcsó ára vagyon.²

Könyvbe, vonalzóra pedig eféle versecskéket írtak:

Há az Istent szereted,
el ne lopd a könyvemet;
fordíts három levelet,
megtalálod nevemet.³
Isten szeme mindent lát:
el ne lopd a léniát.

1 Radvánszky: Magyar családi és közéleti szokások 1:32. — 2 Bp. Hir. 1883. febr. 2. —
3 Kálmány: Szeged népe 3:119.

A népi felirat-költészetről szólván, a teljesség kedvéért
meg kell még említenek a mézeskalács-költészetet is; ez azon-
ban nem népi, s még csak nem is nagyon törekszik arra, hogy
népies legyen.

Viszont a házfal- és kerítés-költészet pedig siheder-költé-
szet, a klozet-költészet pedig a kaszárnya-költészet falura is
elvitte kinövése. Az emberkorba jutott népfia mindakettőt elveti
magától.

Utalnom kell végül a börtön-feliratokra is: legnagyobb részük a városi bűnözők verselményei. Ember-lélektani szempontból érdekesek tehát, de néplélektani szempontból csak akkor használhatnók őket, ha feljegyzőiket is ismernők.

... Céлом az volt, hogy a könyvekben s nép közt gyűjtők figyelmét a népi felirat-költészetre felhívjam, mert erre, különösen egyes fajaira igazán alig van adatunk. Pedig a folklóre nagy termőfáján soha sem lehet tudni, melyik senyvedő ágacska milyen értékes rügyet fakaszt.

Szendrey Zsigmond.

NÉPI FOGLALKOZÁSOK, NÉPSZOKÁSOK.

Cséplés Cegléden.

Ha nem késik az aratás, nyári (júl. 15.) vásár hetében megindulhatnak a cséplőgépek. El tájban a nagyobb helyeken még javában rakják az asztagot, csak a kisebb földeken, mint a *homokon*, a *kabakos* földeken, a *fértájban* hallani a cséplőbúgást. Mindenki örül a *úznak* (t. i. termésnek). *No, csakhogy még engette érni a jó Isten* — sóhajt a gazda, végighúzza tenyerét a fején. Nehezen várják ezt az időt a napszámba járók is. Ezek most szerzik be a télirevalót. Iparkodik is valamennyi géphez jutni, *bandába* állni.

A géptulajdonos fogad egy megbízható embert, hogy állítson ki egy bandát. Ez lesz a *bandagazda* vagy gépes gazda. A bandagazda jóra való, dolgos emberekből szedi össze a bandáját. Egy bandában 17 egész és 7 félrészes van. Az egész részesek emberek, vagy emberszámba menő gyerekek, akik bírják a zsákot; a félrészesek, gyerekek, lányok és asszonyok szoktak lenni. Ha ki van a banda, megcsinálják a szerződést. A bandáért a bandagazda a felelős, neki ezért a részen kívül még egyéb kialakított bére is van.¹

A banda munkamegosztása a következő. Van két zsákos, egyik leginkább a bandagazda szokott lenni, ezt *tőkezsákosnak* hívják. A tőkezsákos mázsálja le a cimborájával a kicsépe

¹ Rendszerint egy mérő búza. Ugyancsak egy mérő búzát vagy rozsot szoktak kapni a részen kívül az etetők is ruhakopás fejében, amiért a cséplőt tartoznak *bekötéskor* kiporolni, kitisztogatni.